

Istoriografia generală despre nobilime remarcă numeroase convergențe de natură tematică sau metodologică, dar prezintă la fel de evidente defazaje între diversele spații naționale. O mult mai amplă și sistematică aplecare spre astfel de studii mărturisește în spațiul Europei centrale istoriografia poloneză, care prin numerele tematice organizate în revista "Acta Poloniae Historia" (1977, 1981, 1988) a sondat realitățile nobiliare din varii perspective: mobilitate și structură socială, raporturile cu monarhia, economia domanială. Similaritățile dintre istoriografiile naționale se disting într-o predilecție a cercetărilor de genealogie și heraldică sau prin larga abordare a biografiilor istorice, ilustrând activitatea unor personalități exponențiale (Esztehazi, Zrinyi, Teleki).

Cercetările consacrate nobilimii s-au născut într-o efervescență barocă târzie care situată în prelungirea umanismului tardiv a transferat de la popoare la indivizi și grupuri sociale dorința de a-și demonstra originea ilustră. Istorismul nu a fost doar o temă programatică a resurecției naționale, ci și un element ce configura prestigiul social. Dreptul istoric al popoarelor se proiectează la nivelul grupurilor sociale (originea hunică, în maghiarii cuceritori sau la relația cu Sfântul Ștefan) și asupra familiilor nobiliare care câștigă prestigiu prin mărturia unei ascendențe cât mai adâncă în timp. În acest spirit s-au afirmat preocupările legate de istoria nobilimii transilvănene la începuturile secolului al XVIII-lea. Cu resurse dinspre istoria instituțiilor cu grade diferite de cuprindere geografică, istoria nobilimii se deschide către studiul genealogiilor și cel al heraldicii. A fost un trend istoriografic dominant în perimetrul Europei centrale, transmis dinspre istoriografia austriacă celei maghiare, poloneze sau românilor din Transilvania și Ungaria. Aceste preocupări de studiere a istoriei unei familii, a prezentării genealogiei acesteia și a însemnelor sale nobiliare, sau a unui grup de familii circumscris unei diviziuni politico-administrative, comitate, principate și regate, ori reprezentate în anumite oficii și demnități distinge două etape majore. Într-o primă fază se constată eforturile solitare și erudite a câte unui nobil din rândurile familiilor aristocratice doritor de a reliefa rolul eroic jucat de familia sa în trecut. Cea de a doua fază, se caracterizează printr-un efort sistematic de reconstituire a genealogiilor și proprietăților familiilor de seamă din trecut prin studii și cercetări organizate într-un cadru instituțional.

Debutul cercetărilor cu privire la nobilimea transilvăneană l-a făcut lucrarea lui Mikóla László¹, tipărită la 1731, avea dimensiuni reduse, doar 58 de pagini și făcea referire numai la 43 de familii. Aproape la distanță de un secol au apărut lucrările lui Lehoczki² și Wagner Károly³ cuprinzând informații și despre familiile nobiliare ardelenene. Acestea, ca lucrări de pionerat, erau sumare și cu multe inexactități.

Spiritul romantic al cercetărilor istoriografice s-a manifestat în rândurile transilvănenilor, mai ales a nobililor, printr-o atracție și fascinație remarcabile în descoperirea documentelor istorice. Erudiția secolelor anterioare a dovedit în veacul al XIX-lea un program, la început ilustrat de eforturi individuale, apoi orientat și coordonat de pe poziții instituționale, mai largi, culturale (Muzeul Ardelean, Asociația pentru literatură și cultură a românilor ardeleni), și speciale, prin asociațiile profesionale înființate, asociații ale istoricilor, cu diviziuni cuprinzând cercetări de genealogie și heraldică. În acest climat, s-au remarcat contribuțiile lui Jozsef Kemeny, rămase în manuscris, reprezentând o bază fundamentală cercetărilor legate de istoria familiilor nobiliare, a nobilimii transilvănene în general. Efortul său de colectare și transcriere a diplomelor și actelor

¹ L.Mike, *Historia genealogico-transilvanica*, 1731.

² A.Lehoczky, *Stenmatographia nob.familiar. Reg.Hun.*, Bratislava, 1796.

³ K.Wagner, *Collectanea genealogico-historica*, Pesta, 1802.

privilegiale, de a le ordona problematic și geografic, *Privilegia, Donataria, Diplomatica*, în funcție de comitate și alte subdiviziuni administrative, se dovedește meritoriu, cu toate inadvertențele și falsurile operate, care dau fiori istoricilor. Informațiile cuprinse în acest fond documentar deschid direcții de investigare arondate istoriei sociale a principatului, a structurilor economice și a instituțiilor constituționale, politice, administrative și juridice ale Transilvaniei.⁴

La mijlocul secolului al XIX-lea a fost tipărită contribuția lui Kovari Laszlo⁵, una mai cuprinzătoare, dedicată în exclusivitate familiilor nobiliare transilvănene, oferind date despre înnobilări, originea familiilor, însemnele nobiliare și tabele genealogice cu informații asupra demnităților și oficiilor deținute, a căsătoriilor realizate, a perioadei de viață a membrilor familiilor, pentru aproximativ 200 de familii. Cartea lui Kovari mărturisește un exercițiu critic propriu istoricului specialist, apelând la surse primare și secundare. Pentru redactarea lucrării autorul s-a documentat, consultând scrierile, câte erau, ale înaintașilor, dar cercetarea s-a întregit prin investigarea colecțiilor de documente rămase inedite prezente în bibliotecile ardeleno nobiliare. A cercetat orațiile funerare ale lui Verestoi György, imprimate la Cluj în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe acelea ale preoților protestanți și ale iezuiților, deopotrivă. A consultat colecția lui Kemeny Jozsef, cele 16 volume cu transcrieri de documente privilegiale și donații, pe cea a canonicului Fancsali Daniel, Tholdalagi Lászlo, biblioteca și manuscrisele lui Mike Sándor⁶ și biblioteca și colecția Teleki, la fel cu manuscrisele lui Apor Péter.⁷ Precizarea surselor documentare, a categoriilor de izvoare, care permiteau realizarea unei istorii a familiilor nobiliare ardeleno a deschis drumul cercetărilor critice.

Desigur, opera de cea mai largă cuprindere, însumând un dicționar al familiilor nobiliare din întreaga Ungarie a constituit-o monumentală lucrare a istoricului Nagy Iván, care întregea și istoria nobilimii din Transilvania.

Apariția acestei lucrări a stârnit orgoliul și sensibilitatea unor personalități din rândurile românilor ardeleni, provocând ambiția realizării unui corpus similar. El avea să fie tipărit în ultimul deceniu al secolului sub semnătura lui Ioan Pușcariu și auspiciile Asociației transilvane pentru literatură română și cultura poporului român.⁸

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea asistăm la o instituționalizare a cercetării istoriografice din Ungaria și Transilvania, Erdely Múzeum, Astra, Universitatea din Cluj, comisiile istorice înființate la nivelul comitatelor, revistele de specialitate care s-au tipărit au însemnat și pentru istoria nobilimii o nouă consacrare. Astfel, dacă din punct de vedere metodologic nu se sesizează schimbări semnificative, genealogia, heraldica și istoria familiilor deținând pe mai departe atenția cercetătorilor, studiile erau valorificate în revistele asociațiilor de genealogie ("Genealogiai Füzetek") și heraldică ("Túrul"). Numeroase articole, studii, note, editări de diplome și acte privilegiale cu referire la Transilvania și nobilimea de aici au văzut lumina tiparului în noile publicații. Ilustrativ a fost cazul lui György Pétrovay care prin cercetări susținute a dat la iveală contribuții semnificative privind familiile nobiliare din Maramureș și Bereg. Tot în reviste, sub formă serială, a apărut și lucrarea specială, cuprinzând prezentarea comiților din Transilvania, a lui Lazar Miklos, tipărită apoi, la 1889, într-o carte.⁹ Este în primul rând o carte de istorie instituțională și a vieții politice, dar și a istoriei nobilimii, a familiilor din care au provenit și pe care le-au ilustrat acești demnitari. Cercetările acestuia s-au oprit și asupra familiei Măcicaș de Tincova, o lucrare rămasă în manuscris și atașată arhivei familiei.¹⁰

Ca urmare a atmosferei efervescente instaurată prin dezbaterile comisiilor de istorie comitatense se remarcă preocupări de istorie locală. Un exemplu sugestiv este lucrarea preotului reformat Bőjthe Ödön¹¹ circumscrisă nobilimii comitatului Hunedoara, o carte ce a însumat aproape 10 ani de cercetări. Lucrarea are o importanță aparte deoarece zona Hunedoarei, cu districtul Hațegului, regroupează o comunitate românească numeroasă. Tot cu un caracter local, la nivelul Banatului, a comitatului Severin, a Banatului de Caransebeș și Lugoj se circumscriu contribuțiile documentare și istoriografice ale lui Pésty-Frigyesy.

⁴ J.Kemény, *Diplomatarium Transilvanicarum Supplementum, Appendix Diplomatarii Transilvanici*, B.A.R. Cluj-Napoca.

⁵ L.Kövári, *Erdely nevezetesebb családai*, Cluj, 1854.

⁶ Mike Sándor, *Collectio Genealogicae Nobilitatis Transilvanicae*, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, Mss. Latine, A. 421.

⁷ L.Kövári, p. 3-6.

⁸ Ioan Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, I-II, Sibiu, 1892-1895.

⁹ M.Lazar, *Erdely foispanjai (1540-1711)*, Budapesta, 1889.

¹⁰ Arhivele Naționale Direcția Cluj, Fond Familia Măcicaș de Tincova, cutia XXII.

¹¹ O.Bőjthe, *Hunyádmegye sztrigymelleki reszenek és nemes családainak története*, Budapesta, 1891.

Însă, cea mai importantă contribuție pentru istoriografia românească rămâne lucrarea lui Ioan Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*. Activitatea diversă desfășurată de Ioan Pușcariu¹² pentru resurecția națiunii române din Transilvania s-a concretizat și prin ilustrarea argumentelor programului politic. În acest sens capătă substanță eforturile istoricului de a pune în evidență o elită românească prezentă și afirmată în trecutul Transilvaniei și a Ungariei. Preocupările sale în această direcție au fost declanșate în momentul dietelor de la Sibiu (1862), prin anchetele întreprinse la nivelul protopopiatelor, aprofundate mai pe urmă prin studierea documentelor arhivistice. Metoda sa de elaborare se regăsește în contextul corpusurilor închinete istoriei familiilor din Ungaria scoase la lumină prin stăruința lui Nagy Ivan în acei ani. Contribuția sa dedicată familiilor nobile românești a rămas unică în istoriografia românească. Organizată în două părți, ordonând familiile și datele despre ele după un criteriu politico-administrativ, în prima parte, includea materialul anchetei din 1862 și extrasele din colecțiile de documente și enciclopediile editate până atunci. Cea de a doua parte, incompletă și modestă față de cele 13 tomuri ale contemporanului său Nagy Iván, prezenta cele aproape 5000 de familii nobile în ordine alfabetică a numelor și "predicatelor".

Intuind necesitatea fundamentării cercetării și a discursului istoriografic în general și studierea nobilimii în mod special pe surse primare, Ioan Cavaler de Pușcariu alături de exemplul pe care i-l oferise maramureșanul Mihály de Apșa, s-a oprit la editarea unui volum de documente referitor la boierii din [ara Făgărașului]¹³, o zonă pe care o cunoștea și de care era legat.

Cu toate că se admite într-o manieră covârșitoare importanța nobilimii comitatense, în schimb cercetătorii s-au ocupat într-o mică măsură de istoria sa socială și culturală. La începutul secolului XX și în prima sa jumătate nobilimea a constituit un subiect istoriografic mai ales din perspectiva angajării membrilor săi marcanți în viața politică, în timp ce studiile concentrate asupra istoriei sociale s-au oprit la câteva familii importante și s-au străduit pentru o cât mai exactă reconstituire a genealogiilor acestora. Desigur, au fost și excepții, cum este cazul istoricului István R. Kiss, care a reconstituit structura nobilimii în jurul anului 1800 într-o carte intitulată *Ultimele insurecții nobiliare*¹⁴. Un alt istoric cu preocupări în istoria românilor ardeleni a fost Andrei Veress care prin bogata sa activitate istoriografică și prin cercetările sale de bibliografie și-a adus o contribuție reală la studierea istoriei țărilor române, a relației acestora cu Transilvania în secolul XVI și XVII. Istoricul maghiar s-a remarcat mai cu seamă prin colecțiile de documente publicate, documente care jalonează relațiile politice, dar în egală măsură fundamentează cercetările relațiilor culturale româno-maghiare. Spre activitatea de publicare a documentelor l-a îndreptat formația sa, fortificată la Universitatea din Cluj, dar și ca bursier al Institutului paleografic din Viena, unde a deprins o solidă pregătire în științele auxiliare ale istoriei. Interesul pentru istoria principatului a cunoscut-o alături de profesorul său Ludovic Szádeczky. Angajat spre sfârșitul secolului al XIX-lea ca arhivist al bibliotecii universitare clujene, s-a exersat în activitatea de adunare și transcriere de documente de-a lungul a numeroase stagii de cercetare în arhivele din Ungaria, Austria, Germania, Italia, Polonia și Rusia.¹⁵ Prodigioasa sa activitate nu a fost pe deplin fructificată din diverse motive în epocă. Numeroase manuscrise au rămas inedite. Printre acestea se află și colecția de documente dedicată boierilor și nobililor de origine românească din Transilvania din epoca principatului. Publicarea unor acte cu referire la nobilimea românească din Transilvania nu era inedită pentru istoric, volumele sale închinete relațiilor dintre țările române și principat evidențiind câteva diplome de înnobilare sau scrisori cu privire la statutul acestei nobilimi din diversele zone ale principatului. Sistematizarea acestora și publicarea unei lucrări comprehensive despre problematica nobilimii românești din Transilvania a rămas un deziderat pe care vremurile nu l-au făcut posibil în ciuda stăruințelor și strădaniilor istoricului.¹⁶

Preocupările de studiere sistematică și instituțională apărute și consacrate de comisiile comitatense de istorie, valorificate în publicații speciale sau în revistele de genealogie și heraldică au constituit suportul editării

¹² N.Josan, *Ioan Pușcariu, viața și activitatea*, Teza de doctorat, UBB Cluj-Napoca, 1990, p. 172-173.

¹³ Ioan Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, Sibiu, 1907.

¹⁴ István R.Kiss, *Az utolsó nemesi felkelés*, I-II, Budapest, 1909-1911.

¹⁵ L.Démény, *De l'activité historiographique d'Andre Veress*, în RRH, VI(1967), 1, p. 23-38.

¹⁶ Biblioteca Academiei de Științe Maghiare, Fond Andrei Veress, Boieri și nemeși români din Ardeal și Ungaria, Mss. 541, scrisoare A.Veress către G.Moisil din 8 dec. 1935, Budapesta: "Dar trebuie să ne grăbim până voi putea copia tot în tăcere, după ce aici sunt proscris ca un renegat și trădător de patrie care lucrează pentru Valahii!"; într-o altă scrisoare, din Budapesta, 15 febr. 1936, scria: "Aș fi deci de părere să faceți apel direct la MS Regelui ori directorului Fundațiilor Regale, domnul profesor Rosetti ca să putem scoate opera cât mai curând posibil."

unor corpusuri ce valorificau contribuții disparate și secvențiale. Ilustrativă, în acest sens, a fost inițiativa lui Sándor Imre de a grupa în două volume o serie de descrieri heraldice extrase din documente și figurate cu ajutorul lui K.Sebestyen Jozsef. Acoperind un secol de istorie a Transilvaniei (primul volum 1551-1629; volumul doi 1630-1660) efortul lui Sándor Imre a fost selectiv în fața unei oferte extrem de bogate, de peste 1500 de acte cu blazon de care dispunea.¹⁷ Inițiativa sa circumscrie o cercetare bibliografică, dar și arhivistică prin consultarea și investigarea surselor primare și secundare disponibile.¹⁸ Angajamentul istoricului s-a rezumat doar la o cuprindere deopotrivă a însemnelor heraldice, în tonul preocupărilor din epocă, oferind pentru istoricul contemporan un instrument util și pertinent de analiză.

Istoriografia românească interbelică remarcă cercetările lui Ștefan Meteș de o mare suprafață care au avut în atenție teme circumscrise problematicii istoriei elitei românești, atât a celei laice cât și a celei ecleziastice.¹⁹ Studiile sale asupra boierimii din Făgăraș au prezentat o abordare diversă privind statutul juridic și social, tipologia boierilor, aspecte demografice, obligațiile economice și militare de-a lungul secolelor XVII și XVIII. Complexitatea cercetărilor lui Ștefan Meteș a rezultat și din varietatea geografiei asupra căreia s-a oprit, intrând în atenția istoricului Zarandul, Chioarul, comitatele nobiliare și pământul săsesc. Viața economică, structurile agrare, instituțiile juridice și relațiile culturale ale românilor transilvăneni cu cei de peste Carpați au constituit orizontul preocupărilor istoricului. Investigațiile sale, descriptive și reproductivă a surselor primare, a documentelor de arhivă, probează o erudiție caracteristică istoriografiei critice, a asimilării și exersării abilităților de paleograf, de bun cunoscător al științelor auxiliare ale istoriei. Insistența cu care a zăbovit asupra structurilor de civilizație românească din Transilvania și Ungaria, pe alocuri într-un ton polemic, au rămas tributare angajamentului unei istoriografii naționale și parohiale.

Cercetarea nobilimii din Maramureș începută prin editarea surselor istorice, a diplomelor de înnobilare, de către Mihály de Apșa, sau prin elaborarea unor studii de caz privind evoluția unor familii de seamă, G.Pétrovay, ori cuprinderea datelor despre acestea în lucrări de sinteză apărute la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, a continuat la mijlocul veacului XX cu tipărirea cărții lui Joodi Pal²⁰. Medic ca formație intelectuală, acesta s-a dovedit un sistematic și asiduu cercetător al arhivelor comitatului Maramureș. Rodul preocupărilor sale s-a concretizat într-o lucrare de editare și prelucrare primară a protocoalelor de anchetare a nobilității întreprinsă de Maria Tereza între anii 1749 și 1769. Investigarea lui Joodi Pal este semnificativă pentru studierea nobilimii locale, comitatensă, din epoca premodernă prin informațiile abundente, directe despre înnobilările sau recunoașterea și reconfirmarea acestora în secolul al XVII-lea. Altfel, lucrarea nu depășește modelul consacrat în istoriografia timpului: cercetătorul nobilimii a fost magnetizat de o atare tematică datorită originii sale nobiliare; introduce în mediul istoriografic izvoare inedite; elaboratul istoriografic se limitează la reproducerea izvoarelor arhivistice, analiza propriu-zisă rezumându-se la repere genealogice și observații cu privire la organizarea fondurilor arhivistice.

Între 1950 și 1980 nobilimea a fost larg neglijată pentru epoca premodernă în beneficiul istoriei economice și sociale a țărănimii, domenii în care s-au obținut rezultate remarcabile. De-a lungul acestei perioade istoricii nobilimii au favorizat în primul rând nobilimea de curte, o grupare politică prin excelență și care a regrupat între rândurile sale pe principalii protagoniști ai luptei politice. Studii aplicate și în profunzime asupra micii nobilimi, precum acela întreprins de Ferenc Makay²¹ sau asupra unor categorii semi-nobiliare, boierimea din Făgăraș, studiu ce aparține lui David Prodan²² (ambii istorici remarcându-se în principal prin contribuțiile lor la studiul istoriei țărănimii) rămân o excepție.

Studiul dedicat de David Prodan boierimii a fost comprehensiv, fie din punctul de vedere al concepției istoriografice, cunoscând o tratare în contextul structurilor sociale făgărășene, fie din perspectiva metodei

¹⁷ Sándor Imre, *Czimerlevelek, I (1551-1629)*, Kolozsvár, 1910, p. III.

¹⁸ *Ibidem*, I, p. III-IV; II, p. III-V.

¹⁹ S.Meteș, *Boierii ostași din țara Oltului în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1942; Idem, *Contribuție nouă la istoria românilor din țara Făgărașului în veacul al XVII-lea*, București, 1942; Idem, *Contribuție nouă privitoare la voievozii români din Ardeal și părțile ungurești*, Cluj, 1922.

²⁰ Joodi Pal, *Cercetarea calității de nobil în comitatul Maramureș. Anii 1749-1769*, ediție îngrijită de Vasile Iuga de Săliște, cu prefață de Nicolae Edroiu, Cluj-Napoca, 2003 (prima ediție în limba maghiară apărută la 1943 în Sighet).

²¹ Ferenc Makay, *A sók nemes orszaga*, în "Mályús Elemér Emlékkönyv", Budapesta, 1984, p. 290-292 și *Parasztnemesi gazdalkodás Szentgalon 1700-1848*, Budapest, 1983.

²² David Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII*, în AIIC, VI, 1967.

de analiză aplicată acestui grup de privilegiați. De-a lungul a două secole istoricul a reconstituit evoluția și transformările statutului juridic, procesul social-juridic care a însemnat o reconfigurare a privilegiilor și libertăților boierești, funcțiile, obligațiile și caracteristicile boierilor, militare, economice și administrative în cadrul domeniului princiar. Considerând statutul boierului similar celui de nobil la origini, bucurându-se de aceleași privilegii, scutiri și libertăți, a constatat adaptarea la care a fost supus în epoca principatului: "La o extremă elemente din compunerea ei – a cetei boierilor, (n.n. I.C.) – se ridică în nobilime, asimilându-se cu nobilimea Transilvaniei, schimbându-și unii și confesiunea, limba chiar, înglobându-se în nobilimea maghiară, iar la cealaltă extremă trece limitele nobilimii, căzând în libertinat sau chiar în iobăgie. Masa boierimii însă se va menține, va dăinui, va evolua, supraviețuind tuturor încercărilor."²³ Identificând dreptul de stăpânire asupra pământului cu fondul statutului privilegiatului, David Prodan a trasat o direcție fundamentală în investigarea elitei românești medievale și premoderne. Această viziune se acomoda și exigențelor ideologice ale epocii interesată de dihotomia dintre stăpâni și supuși. Desigur, studiul lui Prodan este unul erudit, fără concesii meseriei și profesiei istoricului, bazat pe analiza și interpretarea unor surse edite și inedite. Mai ales utilizarea urbariilor, a instrucțiunilor și a inventarelor domeniului fiscal, i-au oferit perspectiva unei reconstituiri cuprinzătoare ce nu mai accentua istoria "eroică" a individului și a familiei sale, ci pe aceea a grupului social în întregul său. Fascinat de istoria românilor ardeleni s-a arătat interesat de soarta elitei din Făgăraș, românească în proporție majoritară. Din acest motiv istoria boierimii capătă semnificații profunde pentru cercetarea și afirmarea conștiinței naționale la românii din Transilvania în secolele următoare. Astfel, se desprinde o opoziție între boier și nobili, una etnică, în timp ce boierul rămâne român, cel care a devenit nobil adoptă confesiunea reformată sau catolică, limba și condiția maghiarului. Păstrată în termenii argumentației și analizei istorice la Prodan, această observație a constituit una dintre obsesiile istoriografiei românești. În fapt, a fost o condiție apriorică, o prejudecată a istoricului, o expresie a conștiinței istoricului modern instruit, educat și cultivat în limitele acestui tip de solidaritate. În termenii unei istorii naționale românești nobilimea din Transilvania în epoca premodernă, similar în istoria națională maghiară, cu aristocrația Ungariei din veacul al XVIII-lea, capătă însemnele unui grup centrifug, înstrăinat. Detașarea de această judecată etnocentrică arată nobilimea ca o structură socio-culturală fundamentată pe o solidaritate complexă constituită din privilegii de natură juridică, economică, politico-administrative, și un stil specific de viață.

Curentul istoriei locale și regionale a căpătat o expresie sugestivă în contextul istoriografiei cu privire la Transilvania în anii '70 prin contribuția Mariei Szentgyorgyi dedicată societății din ținutul Chioarului în epoca premodernă.²⁴ Analiza întreprinsă s-a dezvoltat pe baza unor surse istorice arhivistice inedite, dar la fel de pertinente au fost și observațiile formulate în legătură cu structura socială a Chioarului. Autoarea a insistat în demersul său asupra condiției nobiliare receptată în diversele sale formule de manifestare (*de iure, de facto*), asupra originii acestui grup social și a modalităților de împropiatare și augumentere de-a lungul timpului. Maria Szentgyorgyi a subliniat importanța structurilor semiprivilegiate în condițiile transformării Chioarului în domeniu fiscal, princiar, a nobilimii condiționare, a pușcașilor și darabanților care au predominat numeric în zonă. În schimbul serviciilor militare și a obligațiilor fiscale și de altă natură prestate față de oficialii cetății, aceste categorii seminobiliare au beneficiat de privilegii similare cu ale nobililor, dar cu valoare numai în domeniul Chioarului. Extrem de sistematică și nuanțată în analiza evoluției societății din acea regiune, contribuția are o dublă semnificație istoriografică. În primul rând, alături de boierii și vecinii din Țara Făgărașului a lui D.Prodan, constituie un exercițiu și un model necesar reconstituirii istoriografice contemporane cu referire la Transilvania. În al doilea rând, în *fundamentum*, oferă o deschidere spre înțelegerea în contextul evoluției principatului a unei istorii sociale comparate, impunerea unei diversități a structurilor sociale. Ambele orizonturi ale cărții subliniate mai sus au rămas pe mai departe o provocare pentru istoriografia românească și, în general, pentru cei cu preocupări referitoare la spațiul ardelean.

Istoriografia, mai veche sau mai nouă, focalizată pe nobilimea transilvăneană sau din spațiul fostului regat medieval maghiar, din secolul al XVII-lea, a insistat cu precădere asupra aristocrației, a magnaților și a familiilor lor.²⁵ Monografiile consacrate unor reprezentanți exponențiali ai nobilimii atașază o componentă socială

²³ *Ibidem*, p. 41.

²⁴ Szentgyörgyi Maria, *Kövár vidéknek társadalom*, Budapest, 1972.

²⁵ István György Tóth, *Le monde de la petite noblesse hongroise au XVIIIe siècle*, în "Revue de l'histoire moderne et contemporaine", 1, 1999, p. 171-184, vezi bibliografia pentru istoriografia maghiară recentă.

globală printr-o raportare și relaționare cu epoca în care au trăit. Dar, mai ales, au reținut atenția reconstituirea pozitiviste și narrative care intenționau redarea trecutului cu acuratețe și acribie la nivelul genealogiilor, a posesiunilor și a celorlalte aspecte economice legate de domeniul nobiliar.²⁶ Doar în ultimii ani, prin eforturile programatice, instituționale, promovate de către Central European University din Budapesta, s-a constatat o decongestionare tematică, teritorii precum istoria culturală și viața cotidiană a nobilimii sau istoria familiei din epoca premodernă, din perspectiva unor strategii sociale (copilăria, educația, căsătoria), au reținut atenția prin câteva contribuții remarcabile și novatoare pentru istoriografiile Europei Centrale.²⁷

Mai multe motive au determinat canalizarea cercetărilor istorice spre familiile aristocratice. Într-o primă ipostază, arhivele documentare a numeroase familii n-au supraviețuit, ori unde au făcut-o, o parte rămân inaccesibile, sau nu sunt prelucrate într-o formă adecvată cercetării; alte ori ele au un caracter fragmentar. Rebecca Gates-Coon, într-o monografie despre familia Eszterhazy atrage atenția asupra caracterului dispersat al arhivei.²⁸ Dezmembrarea Imperiului Habsburgic și bombardamentele din cel de-al doilea război mondial au condus la fragmentarea fondului și la distrugerea unei părți a acestuia. Descoperirea și utilizarea izvoarelor inedite este circumstanțială, adesea ține de șansa și norocul cercetătorului care în cele mai numeroase cazuri se confruntă cu faptul ca sunt dispersate, în varii fonduri și instituții, sau chiar cu o distrugere deliberată a lor. Confruntările militare care au traversat continentul în ultimul secol, dar și cele din epoca modernă, au contribuit din plin la decimarea arhivelor familiale sau a altor instituții furnizoare de acte cu referire la nobilimile europene. În acest perimetru putem remarca și afirmarea ideologiilor ostile, o prezență opresoare în cadrul Uniunii Sovietice și în "lagărul" țărilor din răsăritul continentului de-a lungul a peste patru decenii de stăpânire comunistă, până la dezintegrarea blocului sovietic, la 1989. Astfel de cercetări nu au întrunit o dezvoltare continuă și instituționalizată. Aliniamentele ideologiei marxiste au fost principala barieră în calea cunoașterii nobilimilor din Europa răsăriteană. În acest spațiu geografic trebuie să mai remarcăm suportul pe care istoria l-a oferit legitimării națiunilor, ceea ce a constituit de multe ori o barieră în cercetarea unui segment social considerat "înstrăinat" sau cuceritor și opresor. Spre exemplu, inițiativa lui Ioan Cavaler de Pușcariu²⁹, meritorie și unică în istoriografia transilvăneană românească, își are resorturile în campania din jurul lui 1860, în conjunctura Dietelor de la Sibiu, pentru prima dată un organism politic reprezentativ dominat de români. Problema nu este specifică doar istoriografiei românești, ea se regăsește și în cazul maghiarilor și polonezilor, predispuși să schimbe miturile originilor scitice și sarmatice cu orgoliul unor națiuni dezvoltate în limitele elitelor sociale, cu "națiunile nobiliare", superioare, predestinate să domine politic și cultural, creatoare de stat și gestionarea vieții instituționale. Această paradigmă națională a făcut ca o anumită parte a aristocrației maghiare să nu rețină atenția istoricilor fiind considerată "în afara sentimentelor patriotice"³⁰. În Europa Centrală pe seama nobilimii s-a pus tendința belicoasă care domină societatea și, de asemenea, predilecția pentru regimurile autoritare și despotice, aici aristocrația bărând drumul burgheziei spre afirmare în viața politică, burghezia fiind considerată ca promotorul democrației. Desigur, în lumina cercetărilor recente care au insistat pe o prelungire a structurilor politice și sociale aristocratice în întreaga Europă în secolul al XIX-lea se exclude explicația de mai sus pentru evenimentele și fenomenele localizate aici.³¹

Prejudecățile ideologice nu au constituit singurele cauze, cercetările aprofundate asupra micii nobilimi suferind de o "sarăcie" a surselor. Pentru aristocrația și nobilimea care stăpâneau țăranime dependentă sunt

²⁶ F.Deak, *Egy magyar főúr a XVII. században*, Budapesta, 1888; V.Biro, *Altörjái gróf Apór István és kora*, Kolozsvár, 1935; idem, *Az Erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése*, Kolozsvár, 1917; Nicolae Edroiu, *Cercetări genealogice privind boierimea făgărășană: Ioan Cavaler de Pușcariu și Andrei Veress*, în vol. "Nobilimea românească din Transilvania", coord. Marius Diaconescu, Satu Mare, 1997, p. 277-289; Kovacs Andras, *Preocupări ale cercetărilor genealogice maghiare*, în "Arhiva Genealogică", Iasi, 2001; Ioan Aurel Pop, *Genealogie și istorie: o familie boierească din Țara Făgărașului în secolele XV-XVII*, în vol. "David Prodan – Puterea modelului", Cluj-Napoca, 1995, p. 38-54; Tudos S.Kinga, *Szekely főnemesi életmod a XVII. Szazad altönyan*, Budapesta – Kolozsvár, 1998; A.A.Rusu, *Ctitori și ctitorii în Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, 1997.

²⁷ István György Tóth, *Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe*, Budapesta, 2000; Peter, Katalin(ed.), *Beloved Children. History of Aristocratic Childhood in Hungary in the Early Modern Age*, Budapesta, 2001.

²⁸ Rebecca Gates-Coon, *The Landed Estates of the Esterhazy Princes: Hungary during the Reforms of Maria Theresia and Joseph II*, Baltimore and London, 1994.

²⁹ I. Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile romane*, I-II, Sibiu, 1892-1895.

³⁰ Rebecca Gates-Coon, p. XX.

³¹ J.Dewald, p. 14-15.

disponibile o cantitate considerabilă de izvoare pentru secolul al XVIII-lea. Administrarea domeniilor a produs o serie de surse istorice, corespondența lor a fost extinsă, oferind numeroase și diverse sugestii. Din contră, mica nobilime nu s-a aflat sub controlul seniorilor. Prezervându-și cu asiduitate imunitatea fiscală ei au fost doar în mod excepțional recenzați de autorități, iar posesiunile și supușii și-i conduceau, când îi aveau, *viva vocae*. Pe de altă parte, marea lor majoritate erau analfabeți, ceea ce le bloca posibilitatea redactării unor jurnale sau de a întreține corespondență privată. În lumina acestor observații apare conjuncturală posibilitatea cercetătorului de a se apropia de o lume, într-o mare măsură, inaccesibilă. Întâmplător, norocoasa supraviețuire a surselor deschide calea cercetătorului către o apropiere de membrii micii nobilimi a căror experiență este examinată în detaliu. Exemplul clasic, în acest sens, este remarcabilul studiu întreprins de Otto Brunner³² despre viața și ethosul unui membru a ceea ce se cheama Ritterstand (cavaleri sau mica nobilime) din Austria de Jos, pe numele său Wolf Helmhard von Hohenberg (1612-1688).

În același perimetru se înscrie cercetarea și studiul lui Katalin Péter despre Miklos Eszterhazy, un nobil cu originea în mica nobilime, dar care prin căsătoriile contactate, prin averea și influența ce-a acumulat-o a deținut cea mai importantă demnitate în regat, fiind desemnat palatin la 1626.³³ De asemenea, se impun câteva studii semnificative în ce privește istoria politică și instituțională a nobilimii. Pentru epoca premodernă, această tendință se focalizează pe relațiile dintre configurarea statelor moderne, proces în plină desfășurare, și elita socială tradițională, care adesea apare în ipostaza victimei inevitabile, integrată într-un proces istoric vectorial. Tematica raporturilor dintre puterea centrală, suveran, și nobilime/stări, a rămas mai departe deschisă cercetătorilor care-și centrează investigațiile pe unul sau altul din termenii aduși în discuție. Într-o manieră tradițională se remarcă analiza lui Szádeczky despre viața la curtea lui Mihail Apafi, sau studiile din anii '80 întreprinse despre curtea lui Gabriel Bethlen. Remarcabile, par, în acest context, cercetările lui Zs.Trocsanyi³⁴ și L.Makkai³⁵ cu resurse dinspre sondarea ideologiei și a istoriei culturale. În urma unor cercetări de anvergură, sistematice și de lungă durată, circumscrise istoriei instituțiilor centrale ale principatului, s-a remarcat activitatea și contribuțiile istoriografice ale istoricului Zs.Trocsanyi. Descrierea fondurilor arhivistice ale principatului, a principalilor demnitari și oficiali civili și militari, a cancelariei, a consiliului princiar și dietei sub raportul competenței, a prerogativelor și funcțiilor deținute au constituit încheieri de maximă semnificație pentru istoria Transilvaniei din epoca premodernă. Investigarea și analiza regimului de stări prin conturarea raporturilor dintre principe și reprezentanții stărilor în dietă a deschis o problemă de istorie politică și socială convergentă instituțiilor centrale ale principatului. Observațiile sale legate de originea demnitarilor civili și militari, de construirea carierelor în oficiile curții princiare și ale statului, oferă date esențiale pentru istoria nobilimii, atât a aristocrației cât și a nobilimii comitatense. Lucrările sale de reconstituire a instituțiilor centrale ale principatului au o deschidere dinspre istoria dreptului, dar și spre o prezentare structurală a vieții politice. O istorie a vieții politice care nu se limitează la aspectele de suprafață, la date, evenimente și confruntări militare, ci la raporturile instituționalizate, profunde, dintre principalii protagoniști, principe și stările privilegiate. În Europa Centrală dezbaterile articulează temele majore ale discursului istoriografic. Raporturile noilimii cu monarhia absolutistă, relațiile de la curtea princiară rețin atenția prin cartea de sinteză a lui O.Subtenly³⁶, dar și prin studii circumscrise politico-teritorial, Austriei Habsburgice la începuturile modernității, studiu întreprins de Karin J.MacHardy³⁷, ori realităților Prusiei sondate de Klaus Deppermann³⁸. În aceleași circumstanțe se încadrează prezența studiilor din anii '80 în revista "Geschichte und Gesellschaft", pornind de la dezbaterile inițiate de Karl-Georg Faber³⁹ despre transformările nobilimii din Europa Centrală în epoca premodernă și modernă, cercetările aduc în atenție o problemă specifică, dezvoltată în mod tradițional în acest spațiu, Războiul de 30 de Ani, interogată din perspectiva evaluării prosperității, a economiei

³² Otto Brunner, *Adeliges Landleben und europäischer Geist*, Salzburg, 1949.

³³ Katalin Péter, *Mikol Eszterhazy*, Budapest, 1985.

³⁴ Zs.Trocsanyi, *Erdely kozponti kormanyzata 1540-1690*, Budapest, 1980.

³⁵ L.Makkai, *Gabor Bethlen et la culture europeene*, "Acta Academiae Scientiarum Hungariae", 28(1982), p.37-71.

³⁶ O.Subtenly, *Domination of Eastern Europe. Nativ Nobilities and Foreign Absolutism*, Gloucester, 1986.

³⁷ Karin J.MacHardy, *The Rise of Absolutism and Noble Rebellion in Early Modern Habsburg Austria, 1570-1620*, în "Comparative Studies in Society and History", 34(1992), p. 407-438.

³⁸ Klaus Deppermann, *Der preussische Absolutismus und der Adel*, în „Geschichte und Gesellschaft“, 8(1982), p. 139-153.

³⁹ Karl-Georg Faber, *Mitteuropäischer Adel im Wandel der Neuzeit*, în „Geschichte und Gesellschaft“, 7(1981), p. 276-296.

domaniale⁴⁰, dar concomitent se regăsesc și ca un ecou al noilor preocupări legate de istoria culturală a nobilimii prin studiul lui Rainer A. Mueller⁴¹, a cărui interogație „Aristokratisierung des Studium?“, va constitui un punct de reper pentru cercetările ulterioare.

Istoriografia românească prezintă în anii '90 ai secolului trecut trenduri ilustrate încă în discursul istoric anterior. Temele supuse cercetării s-au circumscris preocupărilor tradiționale, interesate de reconstituirea în termeni absoluți a realităților nobiliare din epoca premodernă, prin apelul la o metodologie erudită, tipică științelor auxiliare ale istoriei, fără un dialog și comunicare cu noile achiziții disciplinare din perimetrul științelor sociale. Istoricul contemporan nu se diferențiază de cel al secolului al XIX-lea prin nimic altceva decât prin expansiunea informației. Ca și atunci, perspectiva pozitivă a istoricului erudit se dezvoltă în binomul istoric-editor de documente.

Se distinge între istoricii români cu preocupări în istoria nobilimii Transilvaniei din perioada premodernă, prin studiile, articolele și cărțile publicate A.A. Rusu. Consacrat de cercetări asupra evului mediu transilvănean, editor de documente cu o deschidere metodologică ce pune în discuție actele juridice, textele narative, dar și observațiile rezultate în urma săpăturilor arheologice, istoricul A.A. Rusu s-a detașat printr-o viziune proprie asupra evoluției nobilimii de origine română. Teza sa principală, configurată în studii anterioare, a fost reluată într-o carte recentă consacrată ctitorilor și bisericilor din Țara Hațegului, A.A. Rusu remarcă afirmarea unui oportunism⁴², în variante politice, sociale și confesionale la nobilimea românească, determinând integrarea în nobilimea regatului și, în final, în nobilimea maghiară. Pentru istoric „Secolul al XVII-lea a încheiat o serie de evoluții etno-confesionale ale celei mai mari părți a nobilimii hațegane. ... Aceste grave metamorfoze reprezintă capătul drumului pe care s-au angajat strămoșii lor, cu două-trei secole înainte. Au rămas vorbitoare de limbă română comunitățile nobililor mărunți. Prăpastia între cele două extreme ale nobilimii locale s-a accentuat. Dar, chiar dacă cei din urmă erau sensibili apropiați de condiția țărănească, ei țineau să-și marcheze diferența măcar prin port și nume de botez specifice.”⁴³ Dincolo de discuțiile legate de destinul nobilimii hațegane, al elitei sociale românești din Transilvania în general, istoricul are o încheiere extrem de profitabilă, stimulativă și încurajatoare pentru noile cercetări: „Cercetarea istorică are menirea nu să argumenteze la nesfârșit acceptarea ori respingerea acestei categorii sociale pentru istoria poporului român, ci să o reconstituie ca realitate, înțelegându-i apoi destinele și locul.”⁴⁴

Sudul Transilvaniei, în prelungirea Hațegului, Țara Făgărașului s-a arătat un spațiu geografic cu o maximă atractivitate pentru istorici, de la studiile de istorie a structurilor sociale și istoria muncii ale lui David Prodan, până la recente investigații ale Saroltei Solcan subsumate demografiei istorice. Cercetătoarea operează cu instrumentele demografului, un demers util istoriografiei românești, circumscriind istoria familiei făgărașene, cu informații despre familiile boierești, o structură socială seminobiliară, din punct de vedere etnic eminentemente românească. Compararea comportamentului familial în lumina determinațiilor confesionale și sociale din secuime, sudul Transilvaniei (domeniul Blajului) și Țara Făgărașului, deși cu secvențe cronologice mai mult sau mai puțin apropiate, o conduc spre concluzii convergente unor investigații asupra identității sociale a grupurilor privilegiate din Transilvania: «Investigarea documentelor secolului al XVII-lea demonstrează cum modelul de familie adoptat de individ reflectă dorința acestuia de a se integra în comunitatea socio-culturală din care făcea parte.»⁴⁵

La fel, nobilimea bănățeană și-a găsit în C. Feneșan⁴⁶ un remarcabil istoric, într-o investigație dedicată editării izvoarelor diplomatice și a celor narative, dar și ca valorificator prin analiza și interpretarea acestora în studii și articole speciale. Preocupat în special de sfârșitul secolului al XVII-lea și instaurarea dominației habsburgice în regiune între 1686 și 1701, a încercat reconstituirea strădaniilor nobilimii de a-și recăștiga privilegiile, pozițiile sociale și patrimoniul stăpânit înainte de 1658 în comitatul Severin.⁴⁷

⁴⁰ Heiner Haan, *Prosperitaet und Dreissigjaehriger Krieg*, în „Geschichte und Gesellschaft“, 7(1981), p. 91-118.

⁴¹ Rainer A. Mueller, *Aristokratisierung des Studium? Bemerkungen zur Adelsfrequenz an sueddeutschen Universitaet im 17. Jahrhundert*, în „Geschichte und Gesellschaft“, 10(1984), p. 31-46.

⁴² A.A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p. 27.

⁴³ *Ibidem*, p. 31.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁵ Sarolta Solcan, *Confesional și social în viața familiei din secolul al XVII-lea*, în „Confesiune și cultură în evul mediu.” *In Honorem Ion Toderașcu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 142.

⁴⁶ C. Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981.

Studiilor lui C.Feneșan asupra Banatului i se alătură cercetările lui V.Achim, dedicate problemelor confesionale. Pătrunderea catolicismului și a Reformei și reacțiile nobilimii românești din zonă au marcat evoluția instituțională și au provocat metamorfoze individuale semnificative.⁴⁸ Problemelor de istorie politică și de istorie instituțională, de istoria bisericii și vieții confesionale din principat li s-au alăturat cercetările de istoria culturii, o abordare care străbate secolul al XX-lea și se prelungește în contribuții de sinteză în deceniul actual. În acest sens se remarcă lucrarea lui Doru Radosav⁴⁹ care observă fundamentarea actului cultural la românii din Banat în secolul al XVII-lea pe premise sociale și confesionale. Avem de-a face cu o nobilime comitatensă numeroasă care a deținut principalele poziții în structura administrativă civilă și militară a comitatelor bănățene dar și a târgurilor din aceea zonă, din rândurile lor recrutându-se exponenții cei mai de seamă ai culturii profesate în limba română. Sondarea culturii umaniste din Banat a adus în discuție interogarea unor destine nobiliare (Gheorghe Buitul, Mihail Halici) a căror formație și exprimare au pus în evidență un set de valori specific nobilimii din principat. Circumscrise de autor istoriei culturii, istoriei ideilor și vieții intelectuale din secolul al XVII-lea, contribuțiile mai vechi sau mai noi ale lui Doru Radosav sunt convergente istoriei nobilimii din principatul Transilvania.

O direcție de cercetare a nobilimii în istoriografia românească s-a profilat ca urmare a sondării realităților confesionale din Transilvania la începuturile modernității. Abordare unor tematici dedicate istoriei bisericii ortodoxe, pe fundalul dialogului dintre Reformă și ortodoxie, a deschis calea problematicii interogării statutului social al preoțimii românești. Beneficiind de sugestiile lui David Prodan care a încadrat și descris preoțimea între supușii domeniali privilegiați, în ultimele decenii s-au afirmat contribuțiile Anei Dumitran. Cercetătoarea s-a oprit în câteva rânduri la evidențierea unor diplome de înnobilare pentru preoții «valahi», dar a încercat să circumscrie printr-o cercetare asiduă asupra arhivelor și evoluția generală a nobilimii românești din principat, în special al nobilimii mici cu un rol militar preponderent. Concluziile la care Ana Dumitran a ajuns în unele cazuri par, paradoxal, contradictorii. Într-un studiu despre înnobilarea preoților considera că numărul lor era redus, acordarea diplomelor privilegiale fiind mai degrabă excepțională.⁵⁰ Pe de altă parte, ce-i drept, doar într-o notă, pe care e posibil să nu și-o asume cu un caracter concluziv, observa în hotărârile dietale «că fenomenul înnobilărilor preoților români a luat proporții îngrijorătoare»⁵¹. Cercetările Anei Dumitran constituie datorită efortului documentar prin investigarea arhivelor inedite, sugestii importante din perspectiva istoriei sociale, a studierii nobilimii românești din epoca principatului.

În urma excursului istoriografic întreprins, desigur survolarea a implicat și omisiuni, se desprind câteva observații :

1. Multiculturalismul Transilvaniei s-a exprimat printr-o panoramă istoriografică convergentă, dar mai ales istoriografiile în limba română și maghiară au avut în atenție problemele nobilimii. Se constată o simetrie a discursului istoriografic dezvoltat în contextul unor determinări ideologice și instituționale simetrice. Deschiderile au adus în ambele istoriografii noi problematici și nuanțări interpretative și analitice cu evidente diferențe de profunzime datorate formației și profesării meseriei din partea istoricilor.
2. Istoria nobilimii din Transilvania a remarcat mai multe stagii ale cercetării: a) etapa romantică, cercetări individuale, animate de un puternic spirit partizan familial ; b) etapa instituțională, în cadrul unor societăți academice și univerități. În general, aceste etape au fost dominate de investigații concentrate asupra istoriei genealogice și heraldice, a biografiilor excepționale și a eroismului unor familii nobiliare.

⁴⁷ Idem, *Comitatul Severinului la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în "Tibiscum", VII(1988), p. 188-226; idem, *Caransebeșul la începutul celei de a doua stăpâniri Habsburgice (1688)*, în "Revista istorică", VII(1996), nr. 1-2, p. 73-85.

⁴⁸ Viorel Achim, *Catolicismul la românii din Banat în evul mediu*, în "Revista istorică", VII(1996), nr. 1-2, p. 41-55; vezi și Violeta Barbu, *Les residences jesuites dans la premiere moitie du XVIIe siecle a l'oues de la Transylvanie. Strategies missionnaires*, în vol. "Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe", edited by Maria Crăciun, O.Ghitta, Cluj-Napoca, 1995, p. 157-164.

⁴⁹ Doru Radosav, *op. cit.*

⁵⁰ Ana Dumitran, Botond Gudor, *Innobilarea românilor în epoca principatului autonom al Transilvaniei și semnificațiile sale religioase*, în "Mediaevalia Transilvanica", III(1999), 1-2, p. 27-42.

⁵¹ *Ibidem*, p. 41; Ana Dumitran, *Privilegiile acordate preoților romani de principii calvini ai Transilvaniei*, în vol. "Confesiune și cultura în evul mediu" În Onoarea Ion Toderascu, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2004, p. 72, nota 5.

3. Secolul XX a însemnat o nouă dinamică a cercetării nobilimii din Transilvania, atât sub raport tematic cât și metodologic. Discursul istoriografic a fost traversat de câteva direcții principale:
- a. Istoria vieții politice a constituit o direcție majoră de investigație aducând în atenție realitățile centrale ale principatului (curtea princiară), raporturile dintre principe și stări (Zs.Trocsanyi), relațiile dintre principe și nobilii de seamă ai țării, precum și dimensiunile unei istorii regionale, cum ar fi monografia Chioarului în cazul Mariei Szentgyorgyi. Viața politică a cunoscut și o cercetare structurală din perspectiva istoriei instituțiilor în abordarea lui Zs.Trocsanyi dedicată instituțiilor centrale ale principatului. Nu în ultimul rând, contribuții recente au dezbătut istoria ideilor politice și a ideologiei princiare transilvănene, surprinzând ideile principale care au articulat discursul politic nobiliar: libera electio, dreptul natural, ius resistendi, pactul social etc. (Wittman, B.Kalman, G.Murdock).
  - b. Istoria socială și istoria muncii a fost o direcție de cercetare ilustrată într-un mod magistral de istoricul David Prodan. În elaboratele sale, ample cronologic și profund augmentate documentar, investigația a condus la sondarea ierarhiei sociale a domeniului fiscal și nobiliar la scara întregii Transilvanii, precum și realizarea unor studii monografice dedicate boierilor din Țara Făgărașului.
  - c. Istoria bisericii și a vieții confesionale a reprezentat o problemă care a dobândit o valoare simbolică în disputele politice și ideologice dintre popoarele Transilvaniei. Reforma, Contrareforma și ortodoxia au constituit repere fundamentale pentru definirea identității transilvănenilor, de aceea a atras în mod special atenția istoricilor din perspectiva cercetărilor de istorie instituțională, a misionarismului și strategiilor de convertire, a confesionalismului și confesionalizării, a disciplinei sociale (A.A.Rusu, Katalin Peter, Ana Dumitran, G.Murdock).
  - d. Istoria culturii a sondat formarea culturilor în limbile vernaculare, istoria învățământului, a formației intelectuale, istoria cărții și circulația ideilor, aportul curții princiare de la Alba Iulia la dezvoltarea culturii în Transilvania (D.Radosav, R.Varkonyi Agnes, G.Klaniczay L.Makkai etc.).
  - e. Biografia și istoria familiilor a rămas mai departe o direcție de cercetare cu o foarte mare atractivitate pentru istorici, dar a însemnat concomitent și o angrenare a interpretărilor în contextul noilor achiziții metodologice, a discursului interdisciplinar. De la biografia și istoria unor familii exponențiale, care a continuat să preocupe, s-a constatat aprofundarea unor grupuri largi, a nobilimii comitatense, sau a familiilor cu o relevanță la nivelul instituțiilor locale (Katalin Peter, L.D.Țigău etc.).
  - f. Ultimele două decenii în care istoriografiile română și maghiară au evoluat în afara constrângerilor politice directe au consemnat noi deschideri de cercetare, o compatibilizare tematică la nivelul istoriografiei generale. Teritorii noi au intrat sub lupa cercetătorului nobilimii transilvănene, antropologia istorică, demografia, istoria vieții cotidiene, a loisirului, ceremonialul și funcțiile sale sociale în cazul nobilimii (Katalin Peter, Ildiko Horn, Sarolta Solcan).
4. Cercetările asupra nobilimii din Transilvania au beneficiat de o constantă semnalată la nivelul investigării surselor arhivistice inedite, a literaturii speciale, a editării documentelor, într-o prelungire a preocupărilor din deceniile anterioare. Valorificarea unor astfel de fonduri documentare arhivistice răspândite în instituțiile din Transilvania și Ungaria în studiile de istorie a nobilimii înseamnă o dezvoltare extensivă a preocupărilor de cercetare, dar și o profesionalizare a istoricilor în condițiile transformărilor instituționale petrecute în ultimele decenii în România și Ungaria (D.Prodan, C.Feneșan, Maria Ursuțiu etc.).